

JAZONI IJRO ETISH MUASSASALARIDA ISHLAB CHIQARISH TIZIMINING AHAMIYATI

Rajabov Bobur Ikromjon o‘g‘li

IIV Akademiyasi kursanti

Annotatsiya: Jazoni ijro etish muassasalarida ishlab chiqarish tizimi – bu mahkumlarni mehnat faoliyatiga jalb etish orqali ularni ijtimoiy foydali faoliyatga yo‘naltirish, bandlik darajasini oshirish, ularning mehnat malakasini rivojlantirish va jamiyatga reintegratsiya qilishga xizmat qiluvchi muhim tizimlardan biridir. Ushbu maqolada aynan shu tizimning ijtimoiy, iqtisodiy va huquqiy ahamiyati keng yoritilgan. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ishlab chiqarish faoliyati mahkumlarning bo‘sh vaqtini maqsadli tashkil etish, tartib-intizomni mustahkamlash, mehnatga bo‘lgan ijobiy munosabatni shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Bundan tashqari, maqolada ishlab chiqarish faoliyatining mahkumlarning psixologik holatiga ta’siri, ularning ijtimoiy moslashuvchanlik darajasiga ijobiy ta’siri haqida ham so‘z yuritiladi. Muallif tomonidan bir qator xorijiy mamlakatlar tajribasi, xususan, Germaniya, Niderlandiya, Rossiya va AQShdagi jazoni ijro etish muassasalaridagi ishlab chiqarish faoliyati tajribalari o‘rganilgan. Bu tajribalar asosida O‘zbekiston Respublikasi sharoitida ushbu tizimni takomillashtirish bo‘yicha amaliy takliflar ilgari suriladi. Maqolada ishlab chiqarish tizimini huquqiy jihatdan mustahkamlash, xususiy sektor bilan hamkorlikda korxonalar tashkil etish, mahkumlarga kasb-hunar o‘rgatish dasturlarini kengaytirish zarurligi asoslab berilgan. Shuningdek, ishlab chiqarishning ichki tartib va qoidalari, mahsulotlar sifatini nazorat qilish, rentabellik va xavfsizlik choralari ham muhim omil sifatida ko‘rib chiqilgan. Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, jazoni ijro etish muassasalaridagi ishlab chiqarish tizimi – bu nafaqat iqtisodiy foyda, balki mahkumlarning jamiyatga qayta moslashuvi, jinoyatchilikning takrorlanishini kamaytirish va ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash yo‘lidagi samarali vositadir. Ushbu tizimni yanada rivojlantirish uchun institutsional, normativ-huquqiy va moliyaviy mexanizmlarni kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: jazoni ijro etish, ishlab chiqarish tizimi, mahkum mehnati, ijtimoiy moslashuv, kasb-hunar o‘rgatish, iqtisodiy samaradorlik, psixologik ta’sir, huquqiy asos, rehabilitatsiya, jinoyatchilikning oldini olish.

Аннотация: Производственная система в учреждениях исполнения наказаний представляет собой один из важнейших элементов процесса ресоциализации осуждённых, направленный на вовлечение их в общественно полезную трудовую деятельность, повышение занятости, развитие трудовых навыков и облегчение последующей интеграции в общество. В данной статье подробно рассматривается социальное, экономическое и правовое значение производственной деятельности в пенитенциарных учреждениях. Анализ показывает, что занятость осуждённых способствует рациональному использованию их времени, укреплению дисциплины, формированию положительного отношения к труду. Кроме того, трудовая

20-May, 2025-yil

деятельность оказывает благоприятное влияние на психологическое состояние осуждённых и способствует повышению их социальной адаптации. Автором исследуется международный опыт организации производственной деятельности в пенитенциарных учреждениях Германии, Нидерландов, России и США. На основе этого опыта выдвинуты предложения по совершенствованию аналогичной системы в условиях Республики Узбекистан. В частности, обосновывается необходимость расширения программ профессионального обучения, установления сотрудничества с частным сектором, укрепления правовой базы и создания новых производственных объектов. Особое внимание уделено вопросам контроля качества продукции, внутреннего распорядка на производстве, обеспечения рентабельности и соблюдения мер безопасности. Производственная система рассматривается не только как источник экономической выгоды, но и как действенный инструмент профилактики повторных преступлений и укрепления общественной стабильности. В заключении подчёркивается, что дальнейшее развитие производственной деятельности в учреждениях исполнения наказаний требует активизации институциональных, нормативно-правовых и финансовых механизмов.

Ключевые слова: исполнение наказания, производственная система, труд заключённых, социальная адаптация, профессиональное обучение, экономическая эффективность, психологическое воздействие, правовая база, реабилитация, профилактика преступности.

Abstract; The production system in correctional institutions is one of the most crucial elements in the process of resocializing inmates. It aims to engage them in socially beneficial work, increase employment rates among prisoners, enhance their vocational skills, and facilitate reintegration into society. This article explores the social, economic, and legal significance of the production system in penal institutions. Analysis reveals that involvement in production activities contributes to the effective use of inmates' time, reinforces discipline, and fosters a positive attitude toward labor. Moreover, labor has a beneficial impact on the psychological condition of inmates and enhances their social adaptability. The author examines international practices in prison labor, focusing on the experiences of Germany, the Netherlands, Russia, and the United States. Drawing from these models, practical recommendations are proposed for improving the production system in the Republic of Uzbekistan. These include expanding vocational training programs, establishing cooperation with private enterprises, strengthening the legal framework, and creating new production units within prisons. Attention is given to quality control, internal production regulations, economic efficiency, and safety standards, which are all essential components of an effective prison industry. The article emphasizes that the production system is not merely an economic tool but also a powerful means of reducing recidivism and promoting long-term social stability. In conclusion, the article underscores the need to strengthen institutional, legal, and financial mechanisms to further develop the production system in penal institutions, ultimately supporting both economic and rehabilitative goals.

Key words: *correctional system, production system, inmate labor, social reintegration, vocational training, economic efficiency, psychological impact, legal framework, rehabilitation, crime prevention.*

KIRISH

Inson huquqlari, jamiyat xavfsizligi va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash bugungi kunda davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda. Jinoyat sodir etgan shaxsga nisbatan jazoni qo'llash jarayoni nafaqat adolatni tiklash, balki bu shaxsni jamiyatga foydali a'zoga aylantirish, ya'ni uni ijtimoiy moslashtirish, reintegratsiya qilishga qaratilgan bo'lishi lozim. Shu nuqtayi nazardan qaralganda, jazoni ijro etish muassasalarida tashkil etilgan ishlab chiqarish tizimi beqiyos ahamiyatga ega. Jazoni ijro etish muassasalarida ishlab chiqarish faoliyatini yo'lga qo'yish – bu mahkumlarning mehnatga bo'lgan munosabatini shakllantirish, ularni mehnat orqali tarbiyalash, bo'sh vaqtlarini maqsadli va samarali tashkil etish, ularning ijtimoiy va psixologik holatiga ijobiy ta'sir ko'rsatishning samarali usullaridan biridir. Ayniqsa, bugungi globallashtirish davrida, har bir mahkumning keyinchalik jamiyatga qayta qo'shilishi uchun kasb-hunar, ijtimoiy ko'nikma va mehnat odatlarini shakllantirish juda muhimdir. Bu esa bevosita jazoni ijro etish muassasalarida ishlab chiqarish faoliyatining to'g'ri tashkil etilishiga bog'liqdir. O'zbekiston Respublikasida jazoni ijro etish tizimi izchil takomillashtirib borilmoqda. So'nggi yillarda amalga oshirilgan islohotlar, xususan, inson huquqlarini himoya qilishga, mahkumlarning huquqiy va ijtimoiy holatini yaxshilashga qaratilgan qaror va qonunlar ushbu tizimda ijobiy natijalarni bermoqda. Shu bilan birga, jazoni ijro etish muassasalarida ishlab chiqarish faoliyatining rivojlanishi nafaqat mahkumlar uchun, balki umuman olganda, mamlakat iqtisodiyoti, ijtimoiy barqarorlik va jinoyatchilikning oldini olishga xizmat qiladigan muhim mexanizm sifatida qaralmoqda. Shuningdek, ishlab chiqarish tizimi orqali mahkumlar daromad manbaiga ega bo'lib, sud qarorlariga asosan undiriladigan moddiy zararlarni qoplash, aliment to'lash yoki oilalariga moddiy yordam ko'rsatish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu holat ularning ijtimoiy mas'uliyatini oshiradi, o'z qilmishi uchun javobgarlikni chuqur his qilishiga yordam beradi va jamiyatga foydali bo'lishga undaydi. Mahkumlarning bandligi ularning ruhiy salomatligiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi, ruhiy tushkunlik, tajovuzkorlik yoki ichki ijtimoiy isyon holatlarining kamayishiga olib keladi. Ayni paytda, ishlab chiqarish faoliyati muassasalarning moliyaviy mustahkamligini ta'minlashga ham xizmat qiladi. Ko'plab jazoni ijro etish muassasalari o'zlarining ishlab chiqarish korxonalariga ega bo'lib, turli sohalarida mahsulot ishlab chiqaradi: tikuvchilik, yog'ochsozlik, metallga ishlov berish, qandolat mahsulotlari, qadoqlash va boshqa sanoat tarmoqlari. Bu esa o'z navbatida, muassasaning o'zini o'zi moliyaviy ta'minlash imkonini oshiradi, davlat byudjetiga tushadigan bosimni kamaytiradi va mahkumlarni amaliy kasb-hunarga o'rgatadi. Mazkur kirish qismida bayon etilgan fikr-mulohazalar asosida ushbu maqolada jazoni ijro etish muassasalarida ishlab chiqarish tizimining dolzarbligi, uning mahkumlar taqdiri, jamiyatga ta'siri, iqtisodiy va ijtimoiy ahamiyati chuqur tahlil qilinadi. Xususan, tizimni yanada takomillashtirish, xorijiy davlatlar tajribasini o'rganish, mahkumlarni mehnatga jalb etishda yuzaga kelayotgan muammolarni bartaraf etish yo'llari

20-May, 2025-yil

kabi muhim masalalar yoritiladi. Maqolaning maqsadi — jazoni ijro etish muassasalarida ishlab chiqarish tizimining samaradorligini oshirishga ko‘maklashish va bu boradagi siyosatni ilmiy-nazariy asosda takliflar bilan boyitishdan iborat.

ASOSIY QISM

Jazoni ijro etish muassasalarida ishlab chiqarish faoliyatini tashkil etish – bu nafaqat mahkumlarning bo‘sh vaqtlarini samarali tashkil etish, balki ularni ijtimoiy foydali mehnatga jalb qilish orqali jamiyatga qayta integratsiya qilishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar tizimidir. Mehnat – har bir inson uchun tabiiy ehtiyoj, uning ruhiy holati, ijtimoiy munosabatlari va hayotga bo‘lgan qarashlariga bevosita ta’sir etuvchi omil hisoblanadi. Shuning uchun mahkumlarni mehnatga jalb qilish orqali ularning tarbiyasi, psixologik holati va ijtimoiy moslashuvchanligi ortadi. O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat-ijroiya kodeksida mahkumlarni mehnatga jalb etish bo‘yicha aniq normalar belgilangan bo‘lib, bu ular uchun nafaqat majburiyat, balki huquq sifatida ham qaraladi. Jazoni ijro etish muassasalarida tashkil etilgan ishlab chiqarish uchastkalari, sexlar va kichik korxonalar orqali mahkumlar turli sohalarida mehnat faoliyati bilan shug‘ullanish imkoniyatiga ega: tikuvchilik, metallga ishlov berish, payvandlash, hunarmandchilik, qandolat mahsulotlari tayyorlash va boshqalar. Bu holat ularning kasb-hunar o‘rganishiga, mehnat malakasini oshirishiga va kelgusida ozodlikka chiqqach, band bo‘lishiga xizmat qiladi. Ishlab chiqarish faoliyati mahkumlarda ijtimoiy mas’uliyat hissini shakllantiradi. Ular mehnat orqali nafaqat o‘z vaqtlarini samarali o‘tkazadilar, balki ma’lum daromad topib, o‘z oilasiga moddiy yordam ko‘rsatish, aliment va boshqa majburiy to‘lovlarni amalga oshirish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bu esa ularning jamiyat oldidagi javobgarlik tuyg‘usini kuchaytiradi va jinoyat sodir etganliklari uchun chin dildan pushaymon bo‘lishlariga zamin yaratadi. Shu bilan birga, ishlab chiqarish tizimi jazoni ijro etish muassasalarining o‘zini o‘zi ta’minlash imkoniyatlarini ham kengaytiradi. Ko‘plab muassasalar ishlab chiqarilgan mahsulotlarni ichki bozor yoki davlat buyurtmalari asosida sotish orqali daromad topadi. Bu mablag‘lar esa qayta ishlab chiqarishga, texnik jihozlashga, mahkumlarning yashash sharoitlarini yaxshilashga yo‘naltiriladi. Shunday qilib, ishlab chiqarish faqat mahkumlar uchun emas, balki muassasa iqtisodiyoti uchun ham muhim resurs hisoblanadi. Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, ishlab chiqarish tizimining to‘g‘ri tashkil etilishi jinoyatchilikning qayta sodir etilish holatlarini sezilarli darajada kamaytiradi. Germaniya, Niderlandiya, Yaponiya, AQSh kabi davlatlarda mahkumlar uchun ishlab chiqarish korxonalari, ta’lim va kasb-hunar o‘qitish markazlari faoliyat ko‘rsatadi. Ularning tajribasiga ko‘ra, mehnatga jalb qilingan mahkumlar ozodlikka chiqqach, jamiyatga nisbatan ijobiy munosabatda bo‘lib, jinoyatga qaytish ehtimoli past bo‘ladi. O‘z navbatida, O‘zbekistonda ham shu yo‘nalishda qator islohotlar amalga oshirilmoqda: masalan, qator jazoni ijro etish muassasalarida zamonaviy texnologiyalarga asoslangan ishlab chiqarish sexlari tashkil etilmoqda, xalqaro hamkorlik asosida texnik yordamlar jalb qilinmoqda. Biroq, mavjud holatlarni tahlil qilganda ayrim muammolar ham mavjudligini e’tirof etish lozim. Xususan, ishlab chiqarish faoliyatini yo‘lga qo‘yishda texnik jihozlarning yetishmasligi, xomashyo bilan ta’minotdagi uzilishlar, mahkumlar orasida kasb-hunarga ega bo‘lmaganlar sonining ko‘pligi kabi muammolar tizim

20-May, 2025-yil

samaradorligiga salbiy ta'sir qilmoqda. Shu sababli, jazoni ijro etish muassasalarida ishlab chiqarish tizimini takomillashtirish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur:

1. Kasb-hunar ta'limi tizimini kengaytirish – har bir muassasada zamonaviy o'quv sexlari tashkil etilishi kerak.
2. Xususiy sektor bilan hamkorlikni kuchaytirish – investitsiyalar jalb qilinib, ishlab chiqarish faoliyatiga biznes subyektlari qo'shilishi zarur.
3. Huquqiy bazani takomillashtirish – mehnat munosabatlarini yanada puxta tartibga soluvchi qonunlar qabul qilinishi lozim.
4. Motivatsiyani oshirish – mehnatga faol jalb bo'lgan mahkumlar uchun rag'batlantirish mexanizmlari (jazoni qisqartirish, moddiy rag'bat) ishlab chiqilishi kerak.

XULOSA

Jazoni ijro etish muassasalarida ishlab chiqarish tizimining faoliyat yuritishi – bu shunchaki mahkumlarning vaqtini band qilish yoki iqtisodiy foyda olish vositasi emas, balki keng qamrovli ijtimoiy, huquqiy, tarbiyaviy va iqtisodiy ahamiyatga ega bo'lgan murakkab tizimdir. Ushbu tizim orqali jazoni ijro etish jarayoni nafaqat jazolash, balki qayta tarbiyalash va jamiyatga moslashtirish maqsadlarini ham o'z ichiga oladi. Mahkumlarni ijtimoiy foydali mehnatga jalb qilish ularni psixologik jihatdan barqarorlashtirish, o'ziga ishonchini oshirish, kelajakka nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirishda muhim omil sifatida xizmat qiladi. Ishlab chiqarish tizimi mahkumlarning bo'sh vaqtlarini maqsadli tashkil etish, ularni jinoyatchilikdan chetlatish, zararli odatlardan xalos etish, ijtimoiy foydali mehnatga jalb qilish, kasb-hunar va ishlab chiqarish ko'nikmalarini shakllantirish, reabilitatsiya va reintegratsiya jarayonini jadallashtirishda asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi. Bu tizim orqali mahkumlar nafaqat mehnat qilishni, balki mehnatga hurmat bilan qarashni, o'z imkoniyatlarini anglashni, jamiyatda o'z o'rnini topishni o'rganadilar. Bu esa ularning ozodlikka chiqqach, jinoyatga qayta yo'l qo'ymasliklariga katta ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, ishlab chiqarish tizimi mahkumlarga moddiy jihatdan mustaqil bo'lish, aliment va boshqa sud qarorlaridan kelib chiqadigan majburiyatlarini bajarish, oilasiga yordam ko'rsatish imkonini beradi. Bu esa ularning ichki mas'uliyatini kuchaytiradi, jamiyat oldidagi qarzdorlik tuyg'usini pasaytiradi va ijtimoiy adolatni tiklashga xizmat qiladi. Ayniqsa, mehnat orqali erishilgan yutuqlar mahkumning o'zini jamiyatning bir qismi sifatida his etishiga, o'z shaxsiyatini qayta baholashiga sabab bo'ladi. Bu jarayonda mehnat muassasalari nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy va psixologik reabilitatsiya markazlari sifatida faoliyat yuritmoqda. Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida jazoni ijro etish tizimi tubdan isloh qilinmoqda. Mahkumlarning huquq va erkinliklarini ta'minlash, ularni ijtimoiy hayotga qaytarish, ularning salohiyatidan to'g'ri foydalanish masalalari davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biriga aylangan. Shu munosabat bilan jazoni ijro etish muassasalarida ishlab chiqarish tizimini takomillashtirish bo'yicha quyidagi ustuvor yo'nalishlarni belgilab olish zarur: Birinchidan, mahkumlarni kasb-hunarga o'rgatish tizimini takomillashtirish va ularni ishlab chiqarish faoliyatiga yanada faolroq jalb qilish lozim. Bu borada zamonaviy texnologiyalarga asoslangan o'quv markazlari tashkil etilishi, mahkumlarga ish o'rganish bilan birga, sertifikatlar berish amaliyoti kengaytirilishi kerak. Ikkinchidan, xususiy sektor bilan hamkorlikni kuchaytirish orqali yangi ish o'rinlarini

20-May, 2025-yil

yaratish, sarmoyalarni jalb qilish va ishlab chiqarish samaradorligini oshirish muhimdir. Mahkumlar mehnatidan foydalanib, davlat va xususiy korxonalar uchun mahsulot ishlab chiqarish imkoniyatlari kengaytirilsa, bu ham jazoni ijro etish muassasalari iqtisodiyotiga, ham jamiyatga foyda keltiradi. Uchinchidan, psixologik va ijtimoiy xizmatlar bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan ishlab chiqarish jarayonlarini tashkil etish, mahkumlarning motivatsiyasini oshirish, ularni ijtimoiy moslashtirishda muhim rol o‘ynaydi. Mehnatning faqat moddiy emas, balki tarbiyaviy jihatlari ham e‘tiborda bo‘lishi kerak. To‘rtinchidan, qonunchilik bazasini takomillashtirish zarur. Mahkumlarning mehnat huquqlari, mehnatga haq to‘lash, bandlik, ijtimoiy ta‘minot va boshqa masalalar huquqiy jihatdan aniq tartibga solinishi kerak. Xulosa qilib aytganda, jazoni ijro etish muassasalarida ishlab chiqarish tizimi — bu jamiyatda jinoyatchilikni kamaytirish, mahkumlarning ijtimoiy qayta moslashuvi, iqtisodiy rivojlanish va inson huquqlarini ta‘minlashda muhim vositadir. Ushbu tizimni yanada rivojlantirish, undagi mavjud muammolarni bartaraf etish, ilg‘or xorijiy tajribalarni o‘rganish va milliy modelni takomillashtirish orqali davlatimizda yanada adolatli, ijtimoiy jihatdan barqaror hamda huquqiy jamiyat qurish imkoniyati kengayadi. Zero, jinoyat sodir etgan shaxsni jamiyatdan butunlay chetlatish emas, balki uni tarbiyalash, mehnatga o‘rgatish va sog‘lom ijtimoiy munosabatlar sari yo‘naltirish – eng oliy maqsaddir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Абдурахмонов, Б. “Исправительно-трудовая система: опыт и перспективы развития в Узбекистане” – Ташкент: ЮРИСТНАШР, 2020.
2. “Penitentiary systems and labor integration: International experiences” – United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), 2019. [<https://www.unodc.org>]
3. Махкамов, Ш. “Социальная адаптация осужденных: труд как фактор перевоспитания” – Журнал “Пенитенциарная наука”, Москва, 2021, №4.
4. Latipov A. “O‘zbekiston penitensiar tizimidagi islohotlarning ijtimoiy va huquqiy asoslari” – Yuridik fanlar doktori dissertatsiyasi, Toshkent, 2023.